

GRIGORE URECHE DESPRE CUCERIREA CETĂȚII ALBE ÎN 1465. FICȚIUNE SAU REALITATE ISTORICĂ?*

VITALIE JOSANU**

“Văleat 6973 (1465), meseța ghenarie 23, adunând Ștefan vodă multă oaste de țară, vrând să răscumpere cetățile cari le luase păgânii de la alți domni, pogorât-au cu toată puterea sa spre cetatea Chiliei. Și sosind la cetate miercuri spre gioi, la miază-noapte, au încungiurat cetatea însă gioi nu s-au apucat de harțu, iar vineri dăs-de-dimineață au început a bate cetatea, și așa toată zioa s-au hărțuit până în seară. Iar sâmbătă să închinară cei den cetate și intră Ștefan vodă în cetatea Chiliei. Și acolo petrecu 3 zile, veselindu-se și lăudând pre Dumnezeu, și înblânzia oamenii în cetate. Decia și la Cetatea Albă au tras și, multă năvală făcând, dobîndi și Cetatea Albă. Și așa amândoa cetățile cu multă moarte și perire de ai săi le dobîndi, care întărindu-le cu bucate și cu slujitori, au lăsat pre Isaiia și pre Buhtea pârălabi, ca să le grijască, iar el s-au întorsu la scaunul său la Suceavă”¹.

Episodul relatat de către Grigore Ureche și reprodus mai sus este citat adesea de către specialiști, de fapt prima parte a sa, referitoare la cucerirea Cetății Chilia. De altfel, s-a observat că momentul de față este înregistrat și de alte izvoare contemporane scrise², ceea ce elimină eventualele dubii în privința amprente de adevăr pe care o poartă o mărturie destul de târzie, cum este aceea a lui Gr. Ureche.

Surprinzător sau nu, cea de a doua parte a pasajului citat a fost trecută cu vederea în istoriografie și nici măcar Nicolae Iorga în lucrarea sa – de referință, privitoare la cele două porturi ale Moldovei³ - nu lasă cel puțin un rând despre aceeași mărturie. Aceeași atitudine sau opțiune se observă în mai toate studii importante referitoare la Cetatea Albă și Chilia.

* Articol inedit.

** Muzcograf la Muzcul Târgu-Neamț, jud. Neamț.

¹ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de Liviu Onu, Edit. Științifică, București, 1967, pp. 84-85.

² N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, Edit. Academici Române, București, 1899, p. 129; Șt. Andreescu, *Note despre cetatea Chilia*, în Idem, *Din istoria Mării Negre (genovezi, români și tătari spașii pontic în secolele XIV-XVII)*, E.E., București, 2001, p. 50.

³ N. Iorga, *op. cit.*, *passim*.

Motivația plauzibilă pentru care a fost ignorată știrea privitoare la cucerirea Cetății Albe poate fi aceea că izvoarele istorice – inclusiv letopisețul lui Gr. Ureche – referitoare la trecutul cetății înainte de anul 1465 nu oferă informații după care s-ar putea formula necesitatea cuceririi ei de către Ștefan cel Mare.

Roman I se intitula în trei hrisoave păstrate – din anul 1392 – „marele singur stăpînitor (...) stăpînind Țara Moldovei de la munte până la mare”⁴. „Marea” ar trebui să cuprindă din punct de vedere semantic și stăpînirea asupra Cetății Albe. Alexandru cel Bun percepea la 1408 vamă la Cetatea Albă⁵. Petru Aron era rugat de soliile genoveze în 1455 să-i oblige pe cetățenii Moncastrului să le retrocedeze cetățuia Lerici.

Cele de mai sus sunt câteva din indiciile concludente – avute la dispoziție – pentru a susține faptul că Cetatea Albă era a Țării Moldovei încă mult timp înainte de domnia lui Ștefan cel Mare. La aceasta se mai adaugă și faptul că în sfatul domnesc se regăsesc pîrcălabi de Cetatea Albă începînd cu documentele care s-au păstrat de la Alexandru cel Bun. Alte aspecte colaterale nu sunt menționate aici pentru a nu îndepărta cititorul de esența demersului de față.

Cel puțin informațiile istorice enumerate permit să se conchidă că Albo Castro / Maurocastro / Cetatea Albă / Belgorod / Akkerman era un centru urban moldovenesc.

Pe de altă parte, se impun câteva nuanțări sesizate și anterior prezentelor rînduri în literatura de specialitate⁶. Izvoarele literare italiene – în special – trădează un statut privilegiat al urbei nistrene în comparație cu celelalte orașe ale Țării Moldovei. Un statut oarecum obișnuit în evul mediu european⁷ și care în epoca pomenită nu suporta în totalitate – se pare – conotațiile, cel puțin scrise, ale autonomiilor contemporane. Dreptul unor asemenea entități politice la autodeterminare excludea eventualele veleități de desprindere de sub tutela puterii centrale.

Conform mărturiilor existente, autoritățile Cetății Albe se implicau în relațiile internaționale independente de poziția domnului de la Suceava.

Din suma indiciilor sesizate se pot aminti – în treacăt – documentele privitoare la solia genoveză din 2 mai 1386 care se deplasa la „Maocastro” și care urma să-i contacteze pe „Constantino et Petro vayvoda”⁸. Emisarii urmau să discute cu Constantin

⁴ *Documente Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. I, (1384-1448), coord. C. Cihodaru, Edit. Academiei Române, București, pp. 3.4.5; Ș. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Edit. Corint, București, 1999, p. 108; V. Spinci, *Moldova în secolele XI-XIV*, Edit. Universitas, Chișinău, 1994, p. 382.

⁵ *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, editate de M. Costăchescu, Iași, 1931, p. 663.

⁶ N. Iorga, *Istoria românilor. Cavalerii*, vol. IV, E.E., București, 1996, p. 36; Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, Edit. Meridian, București, 1988, p. 113; C.C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, E.E., București, 1997, p. 213; Șt. Pascu, S. Goldcnberg, *Despre orașele medievale din unele țări dunărene*, în „A.I.I.A.”, Cluj, XIV, 1971, p. 40; A.P. Gorodenco, *Dve monety čekanki Asprokastro, Monety srednevekovoj Moldavii*, în *Stratum plus*, nr. 6/1999, Sankt-Petersburg, Chișinău, Odessa, p. 238 (acești doi specialiști sunt de pîrceră că autonomia Cetății Albe în cadrul Țării Moldovei s-a păstrat și în timpul lui Ștefan cel Mare).

⁷ *Ibidem*, p. 251.

⁸ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 106.

– consul al Cetății Albe* – și cu Petru, voievodul Țării Moldovei. „Dominus”-ul sau consulul Cetății Albe era implicat într-o acțiune externă alături de domnul țării, „cu prilejul războiului cu Solkat-ul”.

Cetatea Albă constituia un centru al teritoriilor din sudul Țării Moldovei, regiune distinctă față de Țara de Jos și numită „Parathalasia”⁹. Laonic Chalcocondil o consideră capitală a „Bogdaniei negre”¹⁰.

Împărțirea teritoriului Țării Moldovei de către Iliș și Ștefan al II – lea, primul stăpânind Țara de Sus și al doilea Țara de Jos, relevă aceeași realitate. În cadrul Țării de Jos luată de Ștefan nu intra „Parathalasia”, această entitate teritorială făcea obiectul unei noi departajări.

Fără acordul vădit al domnului Moldovei, tatăl „dominus” – de la Moncastro intra în trative cu rivala Genovei, Veneția, în anul 1435, pentru instituirea unui viceconsulat la limanul Nistrului¹¹.

Peste douăzeci de ani, cetățenii orașului asediau și cucereau o cetate de peste Nistru, Lerici¹², din nou fără a ține cont de voința domnului. Acesta, rugat de genovezi să ceară autorităților Moncastrului restituirea cetății cucerite, este refuzat, iar reprezentanții Genovei stabiliți la Caffa anunțau puțin mai târziu că relațiile cu Moncastro nu trebuiau întrerupte¹³.

* Izvorul este lansat în istoriografia română de către Șerban Papacostea, însă autorul identifică – oarecum forțat – pe Constantino cu voievodul Costea din pomelnicul de la Mănăstirea Bistrița (*Ibidem*, p. 107. Vezi și V. Spinci, *op. cit.*, p. 383). Atât reproducerea pasajului din izvorul genovez, cât și traducerea oferită puțin mai jos exclud fără echivoc această identificare. Dintre cei doi, doar Petru este numit voievod; pentru ca și Constantino să fi purtat acest titlu, cuvântul „vayvoda” trebuia să fie scris la plural. Așadar, se pare că între Constantino – cel mai probabil „dominus” al Moncastrului – și Costea, voievodul din pomelnic, nu este nici o legătură.

⁹ N. Iorga, *Patruhirul lui Alexandru cel Bun: cel dintîi chip de domn român*, în *Idem, Studii asupra evului mediu românesc*, ediție îngrijită de Șerban Papacostea, E.Ș.E., București, 1984, pp. 159-160; Șt. Andreescu, *Note despre Cetatea Albă*, în *Idem, Din istoria Mării Negre ...*, p. 21; Ș. Papacostea, *Începuturile politice comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI)*. *Drum și stat*, în *Idem, Geneza statului ...*, p. 199).

¹⁰ Laonic Chalcocondil, *Creșterea puterii turcești. Căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare*, în *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, Edit. Academici Române, București, 1958, p. 93.

¹¹ N. Iorga, *Noi descoperiri privitoare la istoria românilor*, în *Idem, Studii asupra evului mediu românesc*, ediție îngrijită de Șerban Papacostea, E.Ș.E., București, 1984, pp. 223, 226-227 (reproducerea corespondenței dintre venețieni și cetățenii Moncastrului); Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 263; N. Bănescu, *Maurocastro – M <n>castro – Cetatea Albă*, București, 1941, pp. 3-4, 10-11; M. Malowist, *Quelques aspects concernant la situation des principautés valaques du XVe siècle vues de Caffa*, în „*Dacoromania*”, 4/1977 – 1978, pp. 97-98; Ș. Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, în „A.I.I.X.I.”, XXIX, 1992, Iași, Edit. Academici Române, p. 69; P.P. Birnea, N.D. Russev, *op. cit.*, p. 221.

¹² N. Iorga, *Studii istorice ...*, p. 116; N. Bănescu, *op. cit.*, p. 13; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Edit. Junimea, Iași, 1978, p. 190; S. Columbeanu, *Aspecte ale istoriei navigației în România (din cele mai vechi timpuri pînă la tratatul de la Adrianopol – 1829)*, în „*S.R.d.*”, tom 25, nr. 4, Edit. Academici Române, 1972, p. 729; Șt. Andreescu, *Cu privire la ultima fază a raporturilor dintre Moldova și Genova*, în „A.I.I.X.I.”, Iași, XIX/1982, Edit. Academici Române, p. 208; P.P. Birnea, N.D. Russev, *op. cit.*, p. 221.

¹³ N. Iorga, *Studii istorice ...*, p. 118. Din cauza stăpînirii turcești asupra Strămtorilor, genovezii erau nevoiți să suporte orice șicană din partea autorităților moldovenești sau ale acclora din porturile sale sudice. Teritoriul Țării Moldovei devenise un important punct de trecere pe uscat în drumul, care căpăta tot mai multă

Chiar modul în care autoritățile genoveze se adresau consulului de la Cetatea Albă („*magnifico ac spectabilibus dominus jupano et senioribus Albi Castri*”¹⁴) în raport cu domnul țării este relevant pentru a susține ideea autonomiei.

Un alt indiciu important este dreptul orașului de a bate monede proprii, aspect care pentru orice numismat – în primul rând – trădează un statut aparte al centrului emitent¹⁵. Bateria monedelor cu legenda Asprocastro a încetat – se pare – în anul 1457¹⁶, an în care Ștefan, fiul lui Bogdan al II – lea, s-a așezat în scaunul de domnie al tatălui său. Deși bateria de monede la Cetatea Albă înceta în anul 1457, circulația restrânsă pe care o aveau acestea putea continua.

Mai mult enumerate decât dezvoltate, ambele categorii de informații nu motivează a asediul al oștilor moldovenești asupra Cetății Albe în 1465. Deși autonom, orașul se afla deja în componența Țării Moldovei.

Totuși, a doua parte a textului cronicarului român ar putea fi perceput ca un act de intimidare militară a oștilor lui Ștefan cel Mare sub zidurile celei mai vechi cetăți de pe teritoriul Țării Moldovei.

Contextul politic în care Ștefan cel Mare preluase domnia Țării Moldovei impunea luarea unor măsuri serioase pentru asigurarea a însăși dăinuiri țării sale. Cucerirea Constantinopolului în anul 1453 pare să fi avut un impact psihologic serios asupra lumii creștine. Țara Moldovei se număra printre primele state europene care în anul 1454 își dota fortificațiile cu tunuri¹⁷ și nu întâmplător prima cetate este aceea de la limanul Nistrului¹⁸. În vară otomanii se aflau sub zidurile Cetății Albe¹⁹.

În anul următor, Petru Aron primea o solie a Porții care îi înfățișa cererea sultanului Mehmed al II-lea de a plăti tribut²⁰. Haraciul era acceptat la 5 iunie 1456, cu o lună înainte de asediul turcesc asupra Belgradului. Datorită lui Iancu de Hunedoara și lui

consistență, spre îndepărtata metropolă. Legăturile cu Ungaria și Polonia se realizau prin intermediul porturilor sudice moldovenești, M. Malowist, *op. cit.*, p. 96.

¹⁴ *Apud*, P. P. Bîrcea, N. D. Russev, *op. cit.*, p. 221.

¹⁵ A. P. Gorodenco, *op. cit.*, pp. 157-158; P. P. Bîrcea, N.D. Russev, *op. cit.*, p. 221.

¹⁶ *Ibidem*, p. 158.

¹⁷ L. Chițescu, *Fortificațiile Moldovei în secolele XIV-XVI. Cetăți voievodale și fortificații orașenești* (teză de doctorat), Institutul de Arheologie al Academiei Române, București, 1972, p. 55.

¹⁸ I. Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei*, în „A.A.R.M.S.I.”, s. II, t. XXX, București, 1908, pp. 15-20; L. Șimanschi, *Criza politică din Moldova dintre anii 1432 și 1437*, în „A.I.I.X.I.”, XXXIII/1996, Edit. Academiei Române, p. 30; *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Edit. Militară, București, 1986, p. 71.

¹⁹ N. Iorga, *Studii istorice...*, pp. 113-114; G. Castellan, *Histoire des Balcanes (XIVe-XXe siècles)*, Fayard – Armand – Montron, 1991, p. 94; G.V. Gonța, *Обščіе і особенныє чєрты в положєніи Молдавїи і стран балканского полуострова в системе господства Османской имперїи*, în *Moldavskij feodalizm. Обščіе і особєннє*, Edit. Științifică, Chișinău, 1991, p. 104. Flota turcescă ce fusese trimisă în Marca Neagră era menită probabil să distragă atenția creștinilor de la pregătirile lui Mehmed al II-lea pentru cucerirea Belgradului sârbesc, adevărată piedică a marșului spre Viena.

²⁰ N. Iorga, *Istoria românilor...*, p. 76; Idem, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-vodă față de unguri*, în *Studii istorice...*, p. 120; I. Bogdan, *Luptele românilor...*, pp. 21-22; N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed II și Ștefan cel Mare?*, în „S.C.I.”, Iași, 1948, p. 5; I. Todorașcu, *Crestomație de istorie medie a României*, Edit. Univ. „Al. I. Cuza”, Iași, 1984, p. 80; G. Tashin, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, Edit. Academiei Române, București, 1991, p. 20.

Giovanni Capistrano, creștinii reputaseră o victorie strălucită²¹, fără ca acest succes să însemne încetarea ofensivei otomane. Creștinătatea est-europeană rămânea în continuare în defensivă. Linia Dunării urma să fie apărată pentru câțiva ani de către domnul Țării Românești, Vlad Țepeș.

Țara Românească, angrenată mai de timpuriu în luptele directe cu otomanii, dădea semne de epuizare. De altfel, domnia Drăculeștilor în țara românească de la sud de Carpați a asigurat o perioadă de relativă liniște pentru românii de la nord de gurile Dunării dinspre tăvălugul otoman.

Presimțind probabil dificultățile cu care urma să se confrunte în 1462 domnul muntean – lipsit de sprijin – în lupta cu oștile otomane, Ștefan cel Mare își îndrepta contingentele militare spre sud pentru a opune rezistență otomanilor, în cazul în care ar fi fost atacat și pentru a întregi centura defensivă a țării sale asediind Chilia²². Eșecul din fața Chilie i-a făcut să amâne pentru un timp acest obiectiv și să se concentreze asupra Hotinului, obținându-l în urma unui acord cu leșii²³.

Puterile din Marea Neagră se închinau otomanilor în intervalul dintre anii 1454-1456, plătind tribut²⁴, Trapezuntul cădea în 1461²⁵. Obiectivele pontice și balcanice ale otomanilor erau previzibile după cucerirea Bizanțului și chiar mai înainte, iar Țara Moldovei se număra printre statele vizate.

Pentru a face față inevitabilului conflict cu Poarta, Ștefan era nevoit să elimine din timp orice urmă de ambiguitate politică și economică din interior. Țara sa trebuia să acționeze ca un corp comun.

Țara Moldovei nu se putea angaja într-o confruntare deschisă cu Imperiul otoman atâta timp cât regiunile din sud și nord erau lipsite de o apărare eficace. Sprijinul pe care l-ar fi oferit Vlad Țepeș atrăgea după sine replica otomanilor într-un moment în care nici măcar relațiile cu Regatul Poloniei nu erau suficient cimentate. O incursiune otomană în Țara Moldovei în acele momente ar fi putut avea consecințe dramatice pentru domn și țara sa.

Constatarea de față se impune în paralel cu faptul că Ștefan cel Mare și-a făcut loc pe arena luptelor antiotomane abia după ce a reușit să întrească nervura defensivă a țării. Intrarea în front transpune atât din incursiunile sale în Muntenia – susținând urmași ai Basarabilor²⁶ care să întrească și să consolideze defensiva creștină și implicit să împingă ofensiva păgânilor cât mai departe de granițele Țării Moldovei și a liniei Dunării – cât și prin confruntările de mare anvergură de la Vaslui și Războieni.

²¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, pp. 99-100; A. Clot, *Mahomed al II-lea cuceritorul Bizanțului*, Edit. Artemis, București, 1993, pp. 88-90.

²² I. Bogdan, *Luptele românilor ...*, pp. 22-23.

²³ *Istoria militară ...*, vol. II, p. 295.

²⁴ Ș. Papacostea, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorgu și în istoriografia zielelor noastre*, în „S.M.I.M.”, vol. XVIII/2000, Ed. Istros, Brăila, p. 54.

²⁵ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 147; M. Malowist, *op. cit.*, p. 98.

²⁶ N. Grigoraș, *op. cit.*, pp. 6-9; Ș. Papacostea, *Moldova lui Ștefan ...*, pp. 71-72; A. Clot, *op. cit.*, p. 189; M. Malowist, *op. cit.*, p. 99.

Realitățile politice din veacul XV impuneau desființarea autonomiei pe care o avea bastionul de la limanul Nistrului. Cucerirea Chilie și supunerea definitivă a Cetății Albe erau menite să asigure securitatea Țării Moldovei în fața amenințărilor otomane.

Acțiunea lui Ștefan la Cetatea Albă pare să fi fost conjugată cu acelea ale reprezentanților puterii sale care activau în interiorul cetății și posibil ale unor cetățeni. Pare să fie exclusă o confruntare armată propriu-zisă, știrea s-ar fi regăsit și în alte izvoare ale epocii.

Grigore Ureche about the conquering of the Cetatea Albă in 1465.

Fiction or historical reality ?

(Summary)

Stephen the Great, prince of Moldavia, has conquered Chilia fortress at January 23, 1465. After a few days, Stephen has canceled the Cetatea Albă's local utonomy and has consolidated the south security of the Moldavia, in front of the ottoman threatening.